

DAVID JAVALOYAS MOLINA JOAN FORNÉS BISQUERRA TOMEU SALVÀ SIMONET MARIA LLINÀS
RIERA FRANCISCA TORRES ORELL MIQUEL ÀNGEL SASTRE MIQUEL ÀNGEL CAU MARGARITA
ORFILA MARÍA ESTHER CHÁVEZ EUGÈNIA SITJES I VILARÓ M. MAGDALENA ESTARELLAS ORDINAS
JOSEP MERINO SANTISTEBAN MARGALIDA MUNAR GRIMALT MAGDALENA SALAS BURGUERA
DAMIÀ RAMIS BERARD MANEL CALVO TRIAS CARLOS QUINTANA ABRAHAM VICTOR GUERRERO
AYUSO JOAN CARLES LLADÓ CAPÓ GABRIEL PONS I HOMAR BEATRIZ PALOMAR PUEBLA MATEU
RIERA RULLAN SILVIA ALCAIDE GONZÁLEZ ALBERT MARTÍN MENÉNDEZ NÚRIA MARTINEZ
RENGEL MANUEL IZAGUIRRE LACOSTE JOAN SANTOLARIA SARABIA MYRIAM SECO ÁLVAREZ

1ª TROBADA D'ARQUEÒLEGS DE LES ILLES BALEARS

MANACOR, 15 I 16 DE SETEMBRE DE 2006

MUSEU D'HISTÒRIA DE MANACOR

Consell de
Mallorca

■ Departament de Cultura i Patrimoni

**I TROBADA D'ARQUÒLEGS DE LES ILLES BALEARS
REALITZADA AL MUSEU D'HISTÒRIA DE MANACOR**

COORDINACIÓ

Magdalena Salas Burguera

ORGANITZACIÓ

Secció d'Arqueologia del Col·legi de Llicenciats en
Filosofia i Lletres i Ciències de les Illes Balears

ASESORAMENT LINGÜÍSTIC

Servei Lingüístic del Consell de Mallorca

EDITA

Servei de Patrimoni del Consell de Mallorca

DISSENY

DE-EME

IMPRÈS A

Imprenta Homar

DIPÒSIT LEGAL

PM1425-2009

ISBN

978-84-692-3812-7

INDEX

01

Breu aproximació al coneixement del jaciment de Closos de Son Gaià (Portocolom)
D. JAVALOYAS, J. FORNÉS, T. SALVÀ 11

02

La carta de risc arqueològic del conjunt històric de Palma
M. LLINÀS, F. TORRES 19

03

Intervencions arqueològiques a la finca de Santa Anna de Can Costa (Pollentia) cinquanta-tres anys després:
el redescobriment d'una cisterna
M.À. SASTRE, M.À. CAU, M. ORFILA, M.E. CHÁVEZ, 23

04

Sistemes hidràulics i assentaments andalusins a la partida de Manacor
E. SITJES 35

05

Noves aportacions de l'arqueologia urbana al traçat de la síquia de la Vila i de les murades de Palma
M.M. ESTARELLAS, J. MERINO 47

06

El projecte de consolidació, adequació i difusió social del jaciment talaiòtic de s'Hospitalet Vell (Manacor)
M. MUNAR, M. SALAS, D. RAMIS, 55

07

Territori i intercanvi: la influència púnica en la comunitat talaiòtica del puig de sa Morisca (Calvià)
M. CALVO, C. QUINTANA, V. GUERRERO 63

08

El control arqueològic de la carretera de Palma-Manacor (Ma-15) amb motiu del desdoblament: els jaciments talaiòtics
J.C. LLADÓ 75

09

Excavacions arqueològiques al poblat prehistòric des Pou Celat (Porreres): alguns elements d'interès
G. PONS 89

10

La ceràmica posttalaiòtica del poblat de Son Fornés (Montuïri): documentació i anàlisi dels canvis en la producció de
terrisa entre c. 450-250 a. de la n. e.
B. PALOMAR 99

11

El conjunt paleocristià de Son Peretó (Manacor): projecte de revisió i d'adequació
M. RIERA, M. SALAS, M. MUNAR, S. ALCAIDE, M. À. CAU 111

12

Metodologia dels treballs de prospecció i de control arqueològic del dragatge de sa Bassa Nova (Portocolom)
A. MARTÍN, N. MARTÍNEZ, M. IZAGUIRRE, M. RIERA, J. SANTOLARIA, M. SECO 121

01

Breu aproximació al coneixement del jaciment dels Closos de Can Gaià

David Javaloyas Molina

Joan Fornés Bisquerra

Tomeu Salvà Simonet

El jaciment dels Closos de Can Gaià és situat a Portocolom (Felanitx, Mallorca), a uns 700 m de la línia de costa. Ja és documentat en diverses publicacions des del començament del segle XX (Bordoi Oliver, 1945). El 1967 els doctors Rosselló-Bordoy i Frey varen dur a terme una campanya d'aixecament planimètric i fotogràfic de la zona, a causa de la destrucció parcial que sofrí el jaciment a conseqüència de la construcció de la carretera de s'Horta - Portocolom el 1965 (Rosselló-Bordoy i Frey, 1967).

El jaciment té certes característiques (grans dimensions, bona conservació, fàcil accés...) que hi conferien grans possibilitats per iniciar una excavació programada amb objectius netament científics. Es tractava d'augmentar el coneixement sobre la prehistòria mallorquina, amb vista, a més, a la dinamització i a l'adequació posteriors per a la visita (Juncosa, 2005).

Per aquestes característiques favorables i per altres conjuntures (polítiques, econòmiques, acadèmiques i personals), l'any 1996 el Laboratori de Prehistòria de la Universitat de les Illes Balears inicià un projecte d'investigació (projecte «Closos») que persegueix diversos objectius. Aquests objectius són múltiples i variats i, a més, s'han anat transformant al llarg del temps, i segur que ho continuaran fent en el futur. En el que ens pertoca ara, en presentam els objectius científics principals, referits a l'obtenció de coneixement:

1. Excavar en extensió un poblat de navetiformes, a fi de conèixer-ne el funcionament intern, l'organització espacial i les tipologies arquitectòniques.
2. Aprofundir en els estudis que fan referència als aspectes socioeconòmics i ideològics d'aquestes comunitats.
3. Fer una revisió de la cronologia establerta per al període navetiforme. A més, amb l'excavació del jaciment es pretén ancorar cronològicament els diferents canvis que sofrí el jaciment al llarg del temps que estigué en funcionament, i també aquells posteriors i que configuraren la fisonomia del jaciment en el moment que s'ha començat a estudiar.
4. Estudiar el paleoambient de l'entorn immediat del jaciment, i també les relacions de les comunitats amb el mitjà i l'ús i la conceptualització que fan d'un mitjà en particular. Aquest apartat es fonamenta en la realització de diverses anàlisis (fitòlits, sedimentologia, palinologia, carpologia).
5. Analitzar les transformacions que donaran lloc a la fase cultural següent: la talaiòtica.

Descripció del poblat

El jaciment dels Closos de Can Gaià és un poblat de navetiformes, nou dels quals són encara perfectament identificables. Tot i això, sembla que a la prehistòria hi havia més estructures, ja que a la perifèria es poden observar restes de murs de clar origen ciclopí. La disposició de les estructures sobre l'espai és dispersa, amb orientacions similars en cada una (*figura 1*).

Els conjunts identificats són els següents.

Àrea I

Està formada pel navetiforme I, excavat durant les campanyes de 1996-2000. És una estructura de planta allargada, amb una longitud de 16 m i amb 7 m d'amplada a la façana. La grossor dels murs oscil·la entre 2 i 3 m, mentre que l'alçària no supera els 1,5 m.

Està construït seguint la tècnica ciclopia tripartida. Els murs exteriors estan formats per grans ortòstats poligonals clavats en sec. En canvi, a la cara interna el parament presenta una tècnica més refinada, amb pedres més petites i millor treballades. Els blocs estan disposats directament sobre la terra, falcats amb petites pedres. Aquest sistema de falcatge era utilitzat també per omplir els espais entre els blocs, de manera que proporciona a tota l'estructura una gran consistència.

Àrea II

Es tracta d'un grup d'estructures format per restes d'edificis de diferents tipologies i tècniques constructives.

Aquest conjunt fou dibuixat el 1967 per Rosselló Bordoy i Otto Frey. Al principi l'identificaren com un navetiforme simple de 16,30 m de longitud i 3,20 m d'ample, amb una cambra de 13,20 m de llarg. Poc temps després el definiren com un edifici que es podia considerar paral·lel a les tombes de Sardenya (Rosselló i Frey, 1967). Fruit dels treballs de netedat i de desenrunament previs a l'excavació, es replantejà la tipologia de les diferents estructures incloses dins aquest conjunt.

Àrea III

És un conjunt format per una estructura de grans dimensions. Les mides són 17,50 m de llarg i 20,70 m d'ample a la façana.

S'ha identificat provisionalment (ja que aquest conjunt no s'ha començat a excavar) com un navetiforme de triple cambra. Gràcies a una netedat superficial en la campanya de 1997, es comprovà que una de les unitats es troba en un estat de destrucció avançat.

Àrea IV

Es tracta d'un navetiforme aïllat d'absis apuntat. Fa 13,40 m de longitud total i 7,50 m d'ample a la façana. D'altra banda, la cambra arriba als 10,25 m longitudinalment i als 4 m transversalment. Els murs conserven més d'1 m d'alçària en alguns punts.

Àrea V

Som davant un navetiforme de doble cambra, amb unes dimensions de 22,50 m de longitud total i 14 m d'ample a la façana. Les cambres tenen una longitud de 12,70 m i 6,70 d'amplada màxima. Aquest edifici destaca per l'excel·lent estat de conservació en què es troba. L'alçària de les restes supera en alguns punts els 2 m.

Tanmateix, al començament de la dècada dels noranta (concretament, el 1991), la construcció d'una sèquia per dur aigua a un camp de golf destruï part de la façana de l'estructura.

Àrea VI

És un complex que es troba molt destruït, encara que Rosselló-Bordoy i Frey pogueren identificar les restes d'un altre navetiforme. Les restes que observaren aquests investigadors feien 6,10 m de llarg per 9,20 d'ample. El 1990 aquesta estructura patí una destrucció parcial del costat est, la qual cosa ens impedeix corroborar-ne les dimensions.

Àrea VII

És un conjunt poc definit, on es localitzen restes de murs que, possiblement, ens informen sobre l'existència d'altres navetiformes. És pràcticament en ruïnes, però s'hi observa un tell artificial amb restes de ceràmica indígena, que emmascara les restes d'alguna construcció.

Àrea VIII

Aquest conjunt estava format per un navetiforme doble, que ha desaparegut en l'actualitat. Fou destruït el 1959 en el moment que es construï la carretera de s'Horta - Portocolom, la qual passa per enmig del jaciment.

Àrea IX

S'hi han documentat una sèrie de clapes de vegetació de color diferent de la resta de vegetació, que ens permeten pensar en l'existència d'altres estructures al subsòl.

Àrea X

Es tracta de restes pràcticament idèntiques a les anteriors.

Àrea XI

És un conjunt poc definit en què es localitzen restes de murs. Està pràcticament enderrocat, però s'hi observa un petit tell artificial amb restes de ceràmica indígena.

Àrea XII

Conté restes de construccions sense identificar. Se situen al nord.

Àrea XIII

Conté restes de construccions sense identificar. Se situen a l'est.

Una vegada presentat el jaciment, a continuació abordarem breument les intervencions principals que s'hi han fet fins ara i ens centrarem en el coneixement generat fins aquest moment.

Excavació del navetiforme I

Ja s'han comentat les característiques essencials de l'hàbitat navetiforme (V.2). L'estratègia utilitzada en l'excavació del navetiforme I dels Closos de Can Gaià té dos elements essencials, que es resumeixen en la profunda preocupació per la correcta documentació de les relacions estratigràfiques i per la distribució espacial tant dels materials com dels diferents elements arquitectònics que el conformen. Aquesta estratègia és la que ha permès documentar-ne una sèrie de característiques principals. Entre aquestes destaquen la prolongada ocupació en el temps i el caràcter dinàmic de l'estructura, que es concreten en les modificacions diverses i profundes que aquesta estructura d'hàbitat ha sofert al llarg del temps (Fornés et al., en premsa).

Generalitzar les dades obtingudes mitjançant l'excavació del navetiforme I dels Closos a altres navetiformes és complicat, a causa tant de les tècniques d'excavació utilitzades (molts es buidaren sense cap tipus de control) com de l'absència de publicacions en profunditat sobre la major part de les intervencions fetes en navetiformes. Tanmateix, recentment Salvà (Salvà i Hernández, en premsa), mitjançant l'estudi en profunditat d'antigues intervencions, ha evidenciat que els fets documentats als Closos no són aïllats.

Respecte de la cronologia de la construcció del navetiforme, existeixen problemes seriosos. Nosaltres mateixos hem publicat en diverses ocasions (Hernández et al., 2003; Oliver, 2005) que la datació (KIA 11223: 1740-1520 BC; KIA 11221: 1770-1620 BC) se situaria en una unitat estratigràfica (UE 95) que definiria la primera ocupació. Tanmateix, recentment hem expressat els dubtes que tenim sobre aquesta primera interpretació (Fornés et al., en premsa), a causa de diversos problemes de registre.

Hem iniciat una sèrie d'estratègies per resoldre aquest problema. En la campanya de 2001 es va fer una cala al mur del navetiforme, amb l'objectiu de trobar restes que ens permetessin datar-ne amb major precisió la construcció. Desgraciadament no es trobaren materials susceptibles de ser datats de manera absoluta, encara que les restes ceràmiques trobades (encara que escasses) sembla que són totes arcaïques (navetiforme I). A més, recentment s'han enviat a datar una sèrie de mostres que, esperem, ens ajudaran a resoldre aquest important problema.

Dos són els nivells d'ocupació clarament diferenciats que s'han pogut documentar. El primer estaria format per la UE 36 (UTC-8145: 1300-1000 BC, UTC-8146: 1220-920 BC i KIA-11242: 1220-990) i el segon el formarien el conjunt de les UE 9 i 35 (1020-830) (UTC-8141: 1020-830, KIA-11231: 1310-1090, UTC 8144: 1020-830) (Oliver, 2005).

Primer nivell d'ocupació: UE 36

En aquest moment l'estructuració interna del navetiforme ve definida per una sèrie d'elements.

A la meitat posterior de l'eix longitudinal de l'estructura es disposen quatre pilars, construïts amb pedres superposades. Com a hipòtesi de treball es maneja la possibilitat que fossin part de l'estructura d'un altell que proporcionàs més espai útil a l'edifici (HERNÁNDEZ et al., 2003).

A l'interior de l'estructura aparegué un enllosat, que ocupa gran part de l'eix longitudinal est. Aquest enllosat està format per lloses de forma irregular, més o menys planes, de mida petita a mitjana, col·locades sense cap tipus d'argamassa, encara que encaixades i anivellades per una sèrie de falques que hi donen un aspecte uniforme i homogeni.

Finalment, ocupant tota la zona d'accés, exterior als murs que defineixen el navetiforme, apareix un altre enllosat de característiques similars. Aquest tipus d'enllosat ja s'havia documentat anteriorment en altres jaciments de l'illa (s'Hospitalet, Can Roig Nou...).

Analitza la distribució tant dels fragments ceràmics com de la fauna, s'han documentat dues àrees de deposició principals. Ateses la disposició i la naturalesa, així com la situació de la UE a la matriu, hem interpretat aquestes restes com un palimpsest. Seria el resultat de la deposició d'elements a causa de les activitats realitzades en aquesta UE seguint els patrons de gestió de rebuigs vigents en aquell moment, i també per raó de la preparació per fer la reforma que comporten les UE 9 i 35. Així doncs, la complexa naturalesa del registre no ens permet, en l'actualitat, aprofundir més en les activitats dutes a terme en aquest moment.

Segon nivell d'ocupació: UE 9 - UE 35

L'articulació interna del navetiforme en aquest moment canvia de forma substancial. Es documenta la desaparició del lateral enllosat intern, encara que els tambors de columna siguin en funcionament.

Els canvis principals es fan a la part anterior del navetiforme. Es veu com desapareix l'enllosat de l'entrada i es construeix un petit mur, amb pedra petita, però seguint la mateixa tècnica tripartida (parament intern - farciment - parament exterior) que caracteritza la major part de murs navetiformes. Aquest mur es disposa transversalment al mur est, just a l'entrada, i redueix l'amplada dels 2,80 m del moment anterior a 1 m escàs. Aquesta reducció de l'entrada, així com l'existència de diversos murs transversals, s'ha documentat en altres navetes (Canyamel, Son Julià, Can Quiam, es Rafal...).

També en aquesta zona anterior es documenta la presència de dos elements fixos nous que ens permetran aprofundir en la determinació de les activitats que aquí es desenvolupaven. En primer lloc, tenim una llosa que presenta marques d'ús (punts d'impacte, polits, estries...) i que s'ha interpretat com una taula relacionada amb activitats de processament d'animals i amb altres tasques (HERNÁNDEZ et al., 2003). El segon element és un morter falcat amb pedres.

Aquests dos elements fixos es complementen amb l'estudi de les restes faunístiques que s'hi han trobat al costat. S'han identificat activitats relacionades amb tasques de cuina (especejament secundari i consum), que concorden amb el tipus d'empremtes d'ús trobades a la taula. D'altra banda, els estudis de la ceràmica, si bé són en un estadi molt inicial, apunten cap al mateix conjunt d'activitats. Així doncs, totes aquestes dades ens han conduït a interpretar que hi havia una àrea de processament d'aliments en aquesta zona anterior (HERNÁNDEZ et al., 2003; FORNÉS et al., en premsa).

En aquest sentit, és necessari remarcar l'absència d'una llar a l'interior de l'espai domèstic, encara que els estudis microestratigràfics (BERGADÀ, treball inèdit) apunten que aquest foc existia i que es trobava a l'exterior de la naveta.

Així doncs, s'observa clarament com l'estructuració de l'espai domèstic en els dos moments cronològics diferents és similar, encara que podem observar diferències significatives. Recentment, centrant-se en l'exemple de la naveta I de Closos, Fornés et al. (en premsa) han interpretat les característiques de l'hàbitat navetiforme i, en concret, de la seva naturalesa dinàmica vinculant-les amb els aspectes socials, polítics i ideològics dels grups domèstics que els construïren i que els habitaren.

Amb referència a activitats metal·lúrgiques en aquesta zona del jaciment, han aparegut restes de vasos forn; en concret, dos fragments de ceràmica localitzats a la UE 95 de la naveta I, tots amb adherències de metall a la part interna. Els fragments són de ceràmica llisa i les restes de metall, de bronze. La cronologia encara està per dilucidar amb absoluta seguretat, encara que probablement es podria enquadrar entre el 1700 i el 1600 aC. Un altre fragment es trobà a la UE 54, també amb restes de bronze, encara que amb una datació indeterminada. Aquests fragments ceràmics apareixen de manera aïllada a l'interior o als voltants d'un espai domèstic i sense una vinculació clara amb alguna possible àrea de taller.

A més dels dos nivells d'ocupació descrits, s'han documentat altres elements d'interès. L'estudi de la UE 34 (KIA-11229: 990-820 BC; KIA-11232: 1040-840 BC) ha permès constatar la presència d'abundants restes de fang, algunes de les quals encara conserven empremtes d'elements vegetals. Aquestes restes s'han interpretat com l'evidència que el sostre del navetiforme estigué format per una cobertura de tipus vegetal, amb una capa d'argila per augmentar-ne la impermeabilitat (HERNÁNDEZ et al., 2003).

Com hem comentat, l'excavació dels Closos es plantejà com una excavació en extensió, de manera que se superaven les limitades visions que implicaven restringir la zona d'excavació a l'interior de les estructures d'habitació. L'encert de l'elecció d'aquesta estratègia queda demostrat amb escreix amb els resultats que proporcionà l'excavació de l'estructura II. A més, l'estudi de l'exterior del navetiforme I, encara en procés, ha començat a proporcionar noves dades de rellevància.

En la campanya de 1998 es documentaren a la zona de la façana, en una disposició quadrangular, fins a dotze negatius de pals. Es troben inserits a la UE 95, per la qual cosa fer-ne una interpretació és problemàtic. Són dues les possibilitats que es manegen: que formin part d'algun camp clos o bé que formin part d'una estructura perible anterior.

D'altra banda, a la zona exterior adossada al mur nord-est s'han documentat les restes d'un mur en molt mal estat de conservació, del qual encara es desconeix la utilitat.

Durant la campanya de 2001, una vegada finalitzada l'excavació de l'interior de l'estructura, es consolidà i es restaurà l'edifici, de manera que es donaren per acabats els treballs de camp en aquesta zona del jaciment (*figura 2*).

Excavació del conjunt arquitectònic II

Aquesta àmplia zona del jaciment encara està en procés d'excavació i d'estudi. Fins que s'inicià el projecte «Closos» i s'excavà en extensió del jaciment, encara no s'havia excavat un conjunt arquitectònic similar en altres jaciments de la mateixa època a l'illa. Per les dades disponibles en aquest moment, sembla que tota aquesta zona no apareix abans del 1400 aC.

L'estructura més nova és una cambra rectangular de més de 4 m de llarg i poc més d'1 m d'amplada, construïda a base d'una filada de grans lloses ortostàtiques. Aquest edifici no es conserva en la totalitat, ja que fou parcialment destruït amb la construcció de la carretera el 1965. A simple vista ja es pot apuntar que no ens trobam davant una construcció destinada a habitació, tot i que encara és incerta la seva utilitat original. Sembla que el darrer ús a què es destinà fou l'acumulació de deixalles, en un moment final d'ocupació d'almenys part del jaciment, ja que coincideix cronològicament amb l'ús final del navetiforme I. S'ha plantejat la hipòtesi que originàriament aquesta estructura funcionàs com a magatzem, encara que fins que s'acabin els estudis corresponents no tindrem una visió més clara i concisa de l'ús, o potser més d'un ús, a què fou destinada.

A la zona adjacent a aquesta estructura (conjunt II-A), s'estenen cap a l'est, en direcció al conjunt arquitectònic I, una sèrie d'habitacions adossades en bateria (figures 3 i 4) (conjunts II-B, II-C, II-D), de funció encara incerta, tot i que semblen relacionades amb activitats domèstiques comunitàries.

La zona II-B queda delimitada per l'estructura II-A, per un mur que s'hi adossa en angle recte, i per la carretera que destruí part del jaciment. L'extrem sud no presenta delimitació arquitectònica. No s'han documentat estructuracions internes.

La zona II-C, de dimensions més petites que l'anterior i adossada a aquesta, presenta un acabat del terra a base d'un empedrat en un estat de conservació regular. Format per pedres de mida petita, ocupa tota l'estança i, a sobre, s'hi varen fer diverses tasques, encara per especificar.

Els estudis preliminars ens indiquen que probablement les activitats que es feien a les zones II-B i II-C eren diferents, ja que, mentre que a la primera ha aparegut una quantitat considerable de morters de pedra, a la segona àrea és on es concentra la

gran majoria de molins de marès. En relació amb aquesta diferenciació d'utilitatge documentat en aquestes dues estructures, observem que, mentre que a la zona II-B hi ha diversitat d'eines i objectes d'os, a l'estructura II-C ha aparegut la major part de punxons realitzats sobre base òssia. Aquestes dades inicials, que s'hauran de ratificar amb els estudis complets dels materials recuperats en aquestes dues àrees, ens indiquen que a cada una d'aquestes dues estances es duïen a terme activitats diferents.

L'àrea II-D, excavada recentment, és la que té les dimensions més grans d'aquestes construccions. A l'interior apareix un petit mur, que separa l'espai en dos àmbits diferents. Les activitats dutes a terme en aquesta zona encara no se sap quines eren, en espera dels resultats dels estudis iniciats darrerament. Les restes d'activitats metal·lúrgiques en aquesta zona es defineixen amb la troballa d'una gota de fosa d'un bronze de molta qualitat, sense elements minoritaris detectats amb un microscopi de rastreig i, per tant, molt pura, amb un 10 % d'estany i un 90 % de coure. Possiblement aquesta gota prové d'una fosa de metall ja reduït, que segurament es conservaria per a reciclatges posteriors, o bé es perdé en el procés posterior a la fosa.

En les darreres campanyes arqueològiques, ha aparegut una part d'una nova estructura, encara sense delimitar totalment, i que sembla pertànyer a un delimitador, més que a un edifici. Ens trobam davant una d'única filada de pedres de mida mitjana, mal conservades, i que es disposen gairebé en línia recta durant uns 30 m de longitud. En un dels extrems s'ha documentat un accés, construït amb blocs més grossos, del qual també només es conserva una filada. Aquesta construcció delimita una zona encara sense definir, almenys fins que acabi l'excavació en extensió i es pugui documentar tot aquest mur (figures 3 i 5). Estratigràficament s'ha documentat que aquest mur delimitador és anterior a l'estructura II-D, fet que ens podria indicar que en un començament el jaciment fou de dimensions inferiors i que, aproximadament a partir del segle XIV aC, l'espai requerit anà creixent i nasqueren les estructures que conformen el conjunt arquitectònic II.

Associats a aquest llarg mur, sense una funció clara fins aquest moment, es trobaren fragments d'una matèria vitrificada de color negre intens. La temperatura a què aquest material fou sotmès és molt elevada, ja que transformà la ceràmica en aquesta matèria, amb fractures concoides. Aquestes restes s'analitzaren: contenen un alt percentatge de silicats i, encara que en molta menys quantitat, coure i també alumini, encara que només en alguns punts. El context d'aquest material encara no s'ha datat, però el fet d'haver-lo trobat a l'interior del mur construït, sens dubte, al navetiforme I (1600-1400 aC) i amb material d'aquesta època clarament associat, ens fa pensar en un moment inicial del funcionament del jaciment. Actualment no podem estar segurs del tipus de material de què es tracta, encara que, sense cap dubte, s'ha de relacionar amb una activitat metal·lúrgica.

Alguns dels fragments estudiats sembla que podrien tenir forma cònica i buida a l'interior. Podríem ser davant les restes d'una tovera? Aquest aspecte es podria confirmar amb estudis posteriors. El que sembla evident és que als Closos de Can Gaià, almenys durant el navetiforme I, es dugueren a terme activitats metal·lúrgiques. Els materials localitzats fins ara confirmen una vegada més la utilització clara del vas forn a Mallorca. Possiblement s'utilitzaren elements complementaris, com demostrarien els fragments vitrificats d'una possible tovera. Tot i això, les restes no mostren res més que rebuigs d'una zona de treball o més d'una, que no es poden lligar, però, a un espai o zona concreta. Ara bé, la localització del material fa pensar que la majoria de les activitats es devien fer en un lloc proper al gran mur que possiblement delimitava un ampli espai del poblat, encara per determinar al navetiforme I.

Tancant aquest conjunt arquitectònic per l'extrem est, trobam un navetiforme de dimensions similars al conjunt arquitectònic I, l'excavació del qual s'ha iniciat recentment.

Encara que el percentatge de jaciment excavat no supera el 10 % del total, i a pesar que la investigació no avança tan aviat com voldríem, començam a intuir certs aspectes del funcionament intern de la comunitat. Sens dubte, s'hauran de confirmar o desmentir a través de l'excavació d'aquest jaciment i d'altres, a més de mitjançant la revisió dels resultats de les investigacions anteriors i amb el replantejament dels pressuposts teòrics subjacents.

Malgrat aquestes limitacions, el projecte «Closos» és, sens dubte, un dels pilars en què es fonamenten les interpretacions recents sobre el bronze balear.

BIBLIOGRAFIA

- BELENGUER ARIAS, C.; MATAS GALLARDO, F.** (2005). «La indústria òssia dels Closos de Can Gaià». *Mayurqa* [Palma], 30, p. 263-288.
- BERGADÀ, M.** «Arqueoestratigrafia y micromorfología de la secuencia de la naveta I dels Closos de Can Gaià (Felanitx, Mallorca)». [Treball inèdit]
- BORDOI OLIVER, M.** (1919). *Història de Felanitx*. Felanitx: [s. n.]. Vol. I.
- (1945). *Prehistoria i protohistòria felanigense*. Felanitx: [s. n.].
- CALVO TRIAS, M.; SALVÀ SIMONET, B.** (1997). *El bronze final a les Balears: La transició cap a la cultura talaiòtica*. Palma: Associació per a la Revitalització dels Centres Antics (Quaderns Arca; 14).
- (1999). «Aproximació a la seqüència estratigràfica i cronocultural de la Naveta I dels Closos de Can Gaià». *Mayurqa* [Palma], 25, p. 59-82.
- (1999). «El poblat de Closos de Can Gaià dintre del context cultural del Bronze a Mallorca». *Tribuna d'Arqueologia* [Barcelona], p. 135-158.
- CAMPS COLL, J.; ROSSELLÓ-BORDOY, G.** (1972). «Excavaciones en el complejo noroeste de Es Figueral de Son Real (Santa Margalida, Mallorca)». NAH [Madrid]: *Prehistoria*, 1, p. 111-176.
- (1976). «Canyamel. Excavaciones en Capdepera (Mallorca): 1.ª campaña». NAH [Madrid]: *Prehistoria*, 5, 235-240.
- CRESPÍ, A.; AMORÓS, L.** (1928). «Contribució a l'estudi de la Prehistòria Balear: Les navetes del Rafal». BSAL [Palma], 22 (1928-1929).
- ENSEÑAT, C.** (1971). «Excavaciones en el Navetiforme Alemany, Magalluf, Calvià». NAH [Madrid], 15.
- FORNÉS BISQUERRA, J.** et al. «Más que una casa: Los navetiformes en el bronce balear». [En premsa]
- ; **CALVO TRIAS, M.; SALVÀ SIMONET, B.** (2005). *10 anys d'excavacions als Closos de Can Gaià*. Felanitx: Ajuntament de Felanitx.
- HERNÁNDEZ, M.A.** et al. (2003). «L'àrea domèstica de la Unitat Estratigràfica 9 de la Naveta I dels Closos de Can Gaià». A: // *Jornades d'Estudis Locals*. Felanitx: Ajuntament de Felanitx, p. 137-161.
- JUNCOSA VECCHIERINI, E.** (2005). *Propuesta de musealización del yacimiento arqueológico de Closos de Can Gaià*. Palma: Associació per a la Revitalització dels Centres Antics (Quaderns Arca; 17).
- OLIVER SERVERA, L.** (2005) «Les datacions radiocarbòniques als Closos de Can Gaià». *Mayurqa* [Palma], 30, p. 245-262.
- ROSSELLÓ-BORDOY, G.** (1965). «Arquitectura ciclòpea Mallorquina». A: **PERICOT, L.** (dir.). *Arquitectura megalítica y ciclòpea catalano-balear*. Barcelona: CSIC.
- ; **FREY, O.H.** (1967). «Els Closos de Can Gaià (Felanitx-Mallorca)». *Trabajos del Museo de Mallorca* [Palma], 2.
- SALVÀ SIMONET, B.** (2001). *El Pretalaiòtic al Llevant mallorquí (1700-1100 aC): Anàlisi territorial*. Palma: Documenta Balear.
- ; **HERNÁNDEZ GUASH, J.** «Los espacios domésticos en las Islas Baleares durante las edades del bronce y del hierro: De la cultura navetiforme a la talayótica». [En premsa]